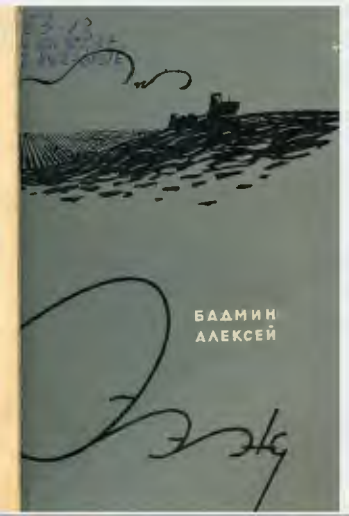

3-13
80-834
142-051E

БАДМИН
АЛЕКСЕЙ

УДК 821.521.37
ББК 84(2=643)/6

БАДМИН
АЛЕКСЕЙ

+

✓ 301

63-13-4

КЕЛВРАМД БЛД ОЧЕРКС
Табан
сборник
✓ Л. Бадмин

ХАЛЬМГ ГОСИЗДАТ
Э Д С Т · 1963

НАРГ

Эрижэнэ шиидэр	3
Ээж	19
Байчха	42
Маякин хаалһ	55
Эцгин сүл үг	68
«Хөөткөн санси цещи...»	76
Ачта багш	88

Бадмаев Алексей Балдуевич

МАТЬ

Рассказы и очерки на калмыцком языке.

Редактор Э. М. Кектеев.
Художник В. С. Васильин.
Худ. редактор Н. Д. Будников.
Тех. редактор Т. А. Гайдаш.
Корректор Х. А. Бадмаева.

Калмыцкое государственное издательство, г. Элиста.
1963 г.

Сдано в набор 15.VII-63 г. Подписано к печати 16.VIII-63 г.
Уч.-изд. л. 2,3. Печ. л. 2,7. Бумага 60x84¹/₂.
Тираж 1000 экз. Заказ № 4689.
K00119. Цена 7 коп.

Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

бас чиги күзүцәһән зовли үзүхәси бәәж. Насин туршарт зөөси зөөрнь-нәәми үр-нәс шоваһад үлдси, орчлигд герл өгчәх нарнас сольшго, ор һанцхи би сәнжв.

Арви сардан гесндән тееһад, алти шар уурган көкүләд, асрад өсгси ээжинь, көөрк; өлгөтәһәси ави өскәд, босхад, көлим һазрт күргәд, келид орулад, күүнә томанд боли кели-ухан ортл яһж өскж, арсинь, умшач, яһж эс келхв?

Кенәчи ээж, кедү әәх юм эс үзнә, эс тоолна! «Кинсәд көл-һаран хуһлчкх, малын көлд орж одх, худгт унад үкж одх»,— гих ухан кедү дакж тедид орсн болх?...

Тер цагт би тавта биләв. «Торһи кинлг» гем күндәр ирәд, толһаһан өндәлһл-го кевтләв. Көлси һартха гиләд ээж-аав хойр буслһси ус өгәд, көнжл девләр хучкад көл-һарим дарад, нөр-хол угаһар нүдән чирмлго сууцхадг билә. Көлси һархла күләжәси бусргуд һарх зөвтә бәәж. Болв, эркәр өскси көвүнә зацгнь давад, эвәрчи, эвдрләчи болжахш. Тер цагт, дөрвлжи хала баанкт оли-зүси эрәтә шикр-балта базр-балһснас белг гиж авч ирсән өгдг билә. Халун дегәд ик болад, хог амндан күрглго бәәси көвүн, әмтәхи юм

өкләтн, хот уунав, гидг сәнж. Альк ээ-
линь болв чиги тевчәд, әмд үлдәж ав-
хар бәәх эк-эцг хойр, нег мөсләд, долан
дуунад бәәсн әәмгин лавкас оч шикр-
балта авхар шииднә.

Җалзурж шуурсн шуурһн, герин терз-
өркәр гиннәд-шуукрад бәәнә. Арһ уга.
хувцан дуланар өмсәд, шуурһна гүдүлә
һарад эәжнь йовв. Үд болчксн цаг билә.
Түүнә хөөн нари сууһад бүрүлин гегән
тасрв, шуурһн улм гүдв. Өркин сорлһн
ик болад, өрвкәд шатсн хулсна заль өө-
дән һарад, тасллго түлсн бийнь, гер ду-
ладхш. Деед өмн булнгд бәәсн тәвц де-
ер, шил уга шамин герл «дольц-дольц»
гинәд, бөкн гижәх зул кевтә, гер дотркиг
эрә герлткнә. Сараһас саржннулж жив-
рән цокад, сөөнь өрәлин такас хәәкрв.
Эәж ода бийнь ирәд уга.

Эәжго, көндә гертән, эцгтәһән хоюрн
үлджв. Эәжиг удаң эс ирхлә, эцгтәһән
әәһәд зөвәр ормалдад бәәнәвдн. Тер хо-
орнд, герин үүдн секгдәд, һазаһас орсн
ур заагт, көләри ишкәд орсн, көлврәд
орж ирснчи медгдсн уга, зуг зовсн-түр-
сн бәәдлтәһәр минн орна өмн эәж ирж
зогсв.

— Адуч яһжана! — гиж беерсн хойр

урлан эрэ жөндрөн, барун харарн, бер-
зиннь хавтх уудлв.

Авч ирсн белгинь үзж байрлхасн урд,
ээжин хумхлтад өцгөн геесн чирэ, харна
модн кевтэ ноорч одсн харин хурһд, жө-
шэд, эрэ көл деерэн зогсжах бээдлинь
үзчкэд, элкм эвкгдэд, ханчрм хөмгдэд,
хээрлх седкл орад харм төрэд хээкрэд,
уульх дурм күрв. Болв, бийн бэрэд, за-
лушлг бээдл һарһж, седклинь байрлул-
хар:

— Шулуһар ус өгтн! — гивв.

Агч аһар дүүрн буслһсн, халуу усиг,
нег киинһар балһад уучкад хэрү кевтүв.

Саак ээж-аав хойр толһа-көл хойр ту-
стм, харулд бээх салдсмуд жевтэ, сөөннь
дуусн гилтэ намаг манад сууцхав. Тер
хоорнд дотр бийм хутхлад, ки давхцад
зовв.

Өр цээхин өмнхн, күцл болсн үмкэ
үиртэ, аршан хар көлсн махмудас чин-
хэд һарв, терүг дахж цогид зү тэвх зэ
угаһар бичкн улан бусргуд бүркэд хай-
чкв. Бэрлтг давад, кесг хонтт зовчкесн
махмуд сулдсн болж амрад, суха мет но-
орад, сур мет сунад, эмтэхн нөр динлэд
унтж очв.

Манһдуртнь серхлә, өдрин нари зөвэр деегшән һарад, шуурһи гинһэд, көрсн терзс хээләд, сарм мет сонһи сээһи эрә һарсиг, нүдән бүрлзүләд орн деерәсн хэләхлә, оһи зүсн өңг һарһа. Цувлдулад көтлсн ацата темәд, урлдж йовх мөртә улс, көөлдәд наадж йовх көвүдчи болж медгднә. Тави наста көвүнд келдү зүсн юм үзж бички сарул, даруһи альвлхларн мартчкдг чеежинһи өнцгт, ямаран сонһи юмн үзгдсн болх, тедһи цуг даран-дарандһи тодлгдж чеежинһи сергмж болв.

Орн-деер, хувц-хунр цуг усн мет көлснд норч. Өцклдүр бахлур-чеежиг бәрәд ки авхулго бәәсн болхла, ода чинән-чил алдрвчн, атхад-шатаһад түүрчүлжәсн халун уурч. Аав-ээж хойр байрлад, арһта болхла теңгрт һаран күргх бәәдлтә бәәцхәнә. Өцклдүрк шуурһид ээжин хойр халхһи, хамрин үзүрһи көлдәд устж, барун көлиһи эркәнә улаһад хавдж одсн бәәж. Көлдсн махмуд ямаран зөвүртә болх, болв, эврә бийин зовлңг дорхһи, эдгсн көвүндән байрлад, ээжин көлһи һазрт күрлго, хотан кеһад, түләһән герәд орулад бәәнә.

Ээмшгтэ үвл өнгрв, амрл өгх шарл
нари ора туст төөнрж сээхи мандлв.

Өмн үзгэс нисж ирж йовх тоһрун шовуд
зеллж нисэд: орчлң гисн юмн ору-
һару, ода игэд нисэд аашнавдн гисн ке-
втәһәр, адһм угаһар алд живрмүдән аа-
вр-аавр гилгэд деллдэд, толһа деегүр
тоомсрта бээдлтәһәр нисэд давад бээц-
хәнә.

Беткәр оочан дүүргчкән зурмд, һасн
мет шовалдж, нар тосж һаньдгта дууһар
чичкилднә. Теегин тарвж шовуд темдг
тәвэд овалчкән шавр мет тедүкнд үрглл-
дэд сууна. Көрстә һазр деер бээдг аһру-
сдчн, көләрн тееж идшлдг малмудчн, зер-
земшәр хот кедг зерлг аңгудчн, һариннь
күч-көлсәр тежәл кедг әмтсчн хавр ирх-
лә байрлцхана.

Зуг һанцхн мана өркд эн хавр һашу-
та зовлң авч ирв. Намаг гемнәд эдгснә
хөөн, аавин хуучн гемнь көндрәд хаврин
түрүһәр өнгрв. Һучн һурвта насдан һа-
изин толһан чигә һанцхн үрән һараснь
көтлэд, көөрк ээжм белвсрәд үлдв.

Һег дакж, минн киилг хатхж суусн
ээжиннь өөр, шаһа наадж суулав. Мана

төрл эмгн ирэд, ю-бис жүүнджәһәд ээжд келжәнә:

— Девә хәәмнь, ухан орад уга тавхн наста көвү сәкәд суухмн бишч, насичнь ода бийнь баахн, нег биндән ирлцм дүнгә күн харһхла, арһан хәәх кергтә, — гижәнә.

— Хөөһнь биндм тиим үг бичә сонсхти, кишгм, жирһлм, күцлм эн! — гихәд, күн булаж авн гижәхмн жевтәһәр минн толһаг улм чанһар өрчдән шахв.

Мана хотн Шорвин кец алднд бәәсн «Һолян бахлур» гидг хулста нуурин көвәд бәәдг билә.

Нуурын хулсиг көк цагтнь малын хот кехәр, үвлднь усн көрәд, хулсн шарһхла һалин түләнә төлә хадг билә. Ээж нохцан чирәд хулснд одхларн намаг бас дахулж оддг билә.

Түрүн авгтан ээжиннь хадчксн хулсиг көвәднь чирәд, зөөж һарһдг биләв. Дакад хадурар эврәннь чидл жүрхәри хадг болув. Гертән ирчкәд, хашад үкрин бәәр цеврләд, малан тууж цооргас услдг болв.

— Ямаранчн көдлмш дасад авчкла, ацан болдмн биш, — гиж намаг күүнә уха медснәс авн ээжм келдг билә.

Ээж бийнь, күүнә нүд бөглм шуурһн-

дчи, нүцки һаран һарһж болдго киитид-
чи, зуна шатжаси һангдчи, шаһаца баль-
чгта хавр-һамртчи, асхи оридан ортлан
хойр һарнь хара бээсинь медхшив.

Мана өөр Манжийн Пүрвэн гер бээдг
билэ. Эднэ һанцхи көвүн Хөөч һанла на-
снь цацу билэ. Намаг түнлэ һаадхар од-
хла, Хөөчин эк Киштэ келдмн:

— Көөрк, көөрк, эн Адуч, көдлмш ке-
һа бээж хатад үкжәнэ, мана көвүн өсх-
лэри көдлх!

Нег дакж нуурт хулс хаджахла, Хөө-
чин эцг Пүрвэ ирэд, хадад овалчкеси ху-
лси дээр суучкад келв:

— Дсвэ, махнь махшад уга, ясинднь
чимги орад уга, яңиг дотрк идэн мет,
мөөрсилэ эдл көвүнән көдлмш келһа бэ-
эж али гижәнэч! Кемержән һанцхи көвү-
ндэн сананчи эс зовхла, мана санан зов-
жана. Манһдурас ави көвүнән бичэ да-
хул, биди чамд нөкд болнавди! — гижэ-
нэ.

Ээж хойр һарари хөмэд теврж йовси
хулсан дор ормднь хайчкад, өмөрэн хо-
йр ишкэд, Пүрвэн өмнь одад зогсв. Диг-
тэ тер цаглань, би цанан чирэд нуурин
көвэд хулсан зөөжэлэв. Намаг хулсан
хольвлчкад хэрү ирхлэм, эднэ күүндвр

чилсн бээдлтэ. Пүрвэ унтрж одсн һанз-
дан шинэс һал тэвэд, өткн хар утаһан
зүн оочарн буржицулад, эврэннь келгн
тал һарв. Ээж түнд юн гиж хэрү өгсинь
соцссн угав, зуг тер күүндврнн хөөннь,
һанд соцсхж, санань зовсн бээдлтәһәр
кенчгн үг келдгән уурцхав.

* * *

Цасн хээлхлэ цандг тогтна, хавр дав-
хла халун һаңгта зун ирнэ. Зер-земштә
һамриг дахад зудта-шуурһта үвл ирнэ.
Жил-сар давад жирлһн мет холдад йов-
на. Школд орх цаг ирв. Шинэс илэд ке-
сн, шар сәрсн түңгргиг сүүвдүлэд, барун
һарнн баһлцгас кәтлэд, долан дуунад
бәәсн селәнә школд орулхар ээжм
кәтлэд һарв.

Өрүн өрлә, дорд бийдк үзг хэләһәд,
хотна захд һарч ирвдн. Мана өмнэс һарн
һарч үзгдхәс урд, цөңкртсн төңгргиг оо-
шгдсн толярн герлткәд, өвснә бүчрт ун-
сн цаңгиг олн зүсн өңгтәһәр гилвкүлэд,
һандлсн шар һарн герләрн цәәлһв. Шо-
вуд серлдәд, олн-зүсн айсарн жиргж чи-
кнә хужр хаңһацхав. Теегин бор толһа-

сас сөөһин хар сүүдр улм холдж, холин бара өөрдүлв. Хотна захд һарч ирхлэ хойр хаалһ салдг билэ. Негнь, невчк хол болвчи, өөдм уга, тиньгр һазрар йовж одлг билэ. Наадк, хаалһнь һо, өөрхи болвчи, дөрви кең давшулад, гүч һуульмуд һатлх зөвтэ бээсмн. Альк хаалһарнь йовхмб? — гиж ээжэс сурхла, ингж хэрү өгв:

— Адуч минь! Хаалһдан харһси харһгини, хажуһарнь эргж бичэ һар. Кедү күнд болвчи күч-көлсөн бичэ эрвл. Жирһлин хаалһ гидгчи жигтэ нэри юмн.

Тингж кели, залу күн кевтэ хол-холд алхи ишкэд һо хаалһар, толһаг давшад һарв.

Намаг школ, шаңһа хот-хувцар, интернатд орулв. Аль бишэс ирсн арви дөрви көвүдиг нег герт бээлһв. Унтдг ордернь цевр-цер, уудг хотичнь му биш, сэн. Зүг өдрин дууси гүүһэд наадлг, урһжах поһан мет манд школас өгси хотнь баһдад, зэрмдэн геси өлсэд бээв.

Һуудгч жил күртл манаһна тсегт тэрэ тэрдг билэ. Тигхд колхозмуд шиньки бүрджэлэ. Элгн-садн хот мана ардас авч ирхэр седвчи, эврэн бийснь хот-хоолар хатяр билэ.

Мана колхозыг дөнгөд гомударств тэ-
рэнэ эк кетхэ гинэд буудя өгч. Тернь бу-
зр болад, салькид кинскэд, цеврлүлдг
бээж.

Эврэннь мал-герэн ахулчкад, ээж өдр
болһн һурви дуунад бээси колхозин ха-
шад оч буудя цеврлһнд көдлэд, өдрин
өрэл кило буудя шингэдг билэ. Терүгэн
цуглулад, һарар эргүлдг хала теермд
хамхлад, халымг хавтха һуйр болһад, до-
лан хонгт хойр дакж нанд авч ирдг би-
лэ. Яһси әмтәхн һуйр тер бээси болхв!
Кезэ тер экиннь ач мартхув!

Ээж авч ирси һуйран арви дөрви эц
көһэд манд, цуһарадмди хуваж өгдг
билэ.

— Цардатлан идэд цар болхмн биш
икәр идсәр-ирг болдмн биш, әдләр хува-
һад идхлэ, әмтәхн болдмн, — гиж келдг
билэ.

Эн келси үгинь эндр күртл мартхш-
ив. Арви жилин туршарт школд орад, ар-
днь Төрскән харсх дээнд йовхданчн, тер
экиннь келси үг кедү дакж санандм ор-
си болхв.

Ээж ирх болһндан, негнәннь урһси
үсинь хээчлэд, негнәннь тасрси товчинь
хадад, негнәннь хәһрси өөмсинь хатхад

өгдг билэ. Эс гиж, кен герэн санад гей-
үржэхинь медхлэри, толһаһинь илэд, жө-
өлн, бүлэки, һол-зүркинэсн һарси үгэри
таалад эвлдг билэ. Тигхлэ, тедн эврэни
ээжинь ирси мет седклинь урсж талвадг
билэ. Тегэдчи ээжин ирх өдр цуһарад-
мди күцл болдми.

Өмннь мана медрл, ухана кем эврэн-
нь хотна захд чилэд, герин өмн бээсн,
бөдүн күүнэ күзүцэ уста, бички һолас да-
ву юмн уга болх гиж сандг бээсн болх-
ла, ода давси дөрви жилин эргид зөвэр
өөдлэд, мана бээсн планет зурһан энгэс
бүрдсинь меддг болвди. Орчлн деер оли-
зүсн ик һолмуд, тенгсмүд, далас болн он-
чта сээхн орн-нутгуд, балһсд бээхинь
медүвди. Орчлн деер угатя эмтс болн ба-
йн эмтс бээхин тускар бас соңсувди. То-
длгдж сээнэр манд товчлгдснь, мана эк-
эцг 1917 жилд угатяһян дажрдг болн
эзи цаһан хаана ширэһинь хамхлад мөң-
кинд хэрү эргшгоһар уга кеснь манд мед-
гдв. Эрдм-сурһулин өргн үүди оньдинд
мана өмн секэтэ бээхинь иткүвди. Дөрв-
дгч классан чилэчкэд, дөчн дуунад бэ-
эсн дундин школд одж орувди. Шин үү-
рмүд-иньгүд олж аввди.

Даки зовлцгта, күнд болвчи, байрта,

хэрү эргшго баһ насни цагин зурһан жиһ ардмдн үлдв. Эк-эцгәсн холд бээсн манд ээж-аавмдн — багшир болв. Эврә герм-вдн-школ болв. Бидн эврән бүдүн күүнә бээдл һарад, нүд герджәһәд нүр үздг герт чирәһән хәләдг болад, ахрхнар хәәч-лсн үсән ардагшан самлдг болвдн.

Таг харнһу сө билә. Тигжәтл, дорд өмн үзгәс сержинсн бүлән салькн һарад, теңгр бүрксн үүлиг таслад, хамад көөв. Удлго салькн эргәд өмн үзгт һарад, тог-тнв; теңгрт чирмлдсн оддуд гилвклдв. Эн цевр аһарта, зуни асхн элдв ик бай-рта. Түнлә хамдан арвн жилин туршарт күләжәсн цаг ирв. Кеерүләд ясчксн кла-сст аттестатан авхар ирсн арвн зурһан көвүд-күүкд цуглрцхав.

Арвн жилд альк чигн сән болн му за-цгимдн дааһад бээдг, кесг медрлән өгәд аав-ээжлә әдл болж одсн багшир хурц-хав. Зәрмсиннь эк-эцгнй ирцхәв.

Насн ирх дутм улм тоомср авад йо-вдг, көгшн багш-школын директор хург секәд, байрта-бахтаһар һол-зүркнәсн һа-рсн бүләкн үгәрн цуһараһинь йөрәһәд, арвн класс чиләсн темдг өгв. Дарунь кла-ссин һардач-багш босв. Школ чиләсн кө-вүдин иерн деерәс Дорж келв.

Эк-эцгин нери деерэс минн ээж босв. Өмнэ ээжиг хурт үг келжэсннь соңсад уга билэв. Адһм угаһар суусн ормасн босад, өөдөн һарад, сул зогсжасн стулын нурһнас хойр һарарн түшэд зогсв. Гүн хурняста утулн шар чирэднэ агчмин зуур цусн бууж оошкрад, хойр герлтэ хар нүднэ, нарна толь мет гилвкж, эгц хойр хар күмсгнэ эвкгдсн харадан живр мет хүмгдв.

Жирһлиһннь туршарт үзсн зовлңгинь, жирлһн мет холдж, жигтэ-эндр өдрэк байрнэ жил насинь баһрулсн болад, дотрк седклнэ талваһад, дала теңгс мет налав. Ээжим келсн үг ним дүнтэ билэ:

— Күндтэ багшир! Үүрэсн шицкн живрэн урһаһад һарсн һуужмлмуд мет, үлэсн салькнд нисж одм өдн мет, оһн эк-эцгин үрдүдиг кү кеһэд: «Һаринь һанзһд күргэд, көлинэ дөрэд күргсн таднд, эн суусн үрдүдин эк-эцгирин нери деерэс, эрки ханлт өргжәнэв! Эндр эң-зах уга, элдв ик байрта өдр, һашута цагин йовдл санандм орв. Седкл бертэж, сергэж келх санан уга билэв, зуг өңгрсн цагин бээдл эс келхлэ, эн мана баһчуд, эндрк өдрэк байр яһж ирсинь медшго.

Кезэнэ, намаг зурһата-долата цагт,

мини нэг авим-эцгин дү, көк тегс тал
заһсна шүүлһнд одла. Йовсна хөөн хойр
жилд зэцг-зэ уга бээв. Эмд бээх угань-
чи медгддг уга билэ. Тигжэтл, нэг дажж
бичг ирв. Тер бичгинь умшдг күн хотнд
биш, хоша улст уга бээж. Хурла гелн-
гүдт авч одхла, бас орс бичг умшдг арһ
уга. Мана эцг дүүдэн йир эцкр билэ. Ар-
ви хойр хонгт эцг бичгиг сөөднь унтхлар
ри дер доран тэвж хонад, өрүн болһн эр-
гүлэд хэлэж хэлэчкэд, гүүнэр санал-
дад нанур хэлэчкэд келдмн:

— Чавас йир, чи көвүн болсн болхи-
чнь, һазак үкр мөри хойран хулада болв-
чи нэг жилд школд орулх билэв.

Арви һурвдгч хонгтан мэрэн тохад, ир-
мэгэри элэд бээсн бичгэн батлж, дотр
хавтхдан дүрэд зөвөр хол һазрт бээдг
Басц зээсцгүр һарад йовв. Тав хонад
эцг ик байрта ирв. Мана эцгин хүвэр,
Басц зээсцгин көвүн Ээдрхнэ сурһулэс
ирсн бээж.

— По-о, Басц зээсцгин көвүн бас кү-
чр гидгэр сурһуль сурчкиж! Хойр жил
Ээдрхнд сурһуль сурна гиснтн наадна
юмн биш бээж. Утар-татад, үзг-үзгэри
йилһэд, уга гидг тогтунар умшж өгв. Ча-
вас, мана үри-саднд, тохм-үндснд тингж

сурһуль сурдг арһ-хүв уга! — гиһэд эрк уухларн уульдг билэ.

Хүвтэ, жирһлтэ цагиг хүүвин йосн, Ленин, Коммунистическ парть мана үрдүдт өгв. Дэн-дажг уга, зурһан зүүл хамг эмтн амулң эдлж, теднэ хормад мана үрдүд багтж, коммунизмин зам улан хаалһар жирһтхэ! — гиж йөрэл тэвэд, ээж ормдан суув.

Болв, удл уга, дарунь Төрскнэ дэн эклв.

Эңкр Төрскнд элдү нк аюл учрад, бүтү хар үүлн бархлэж нар халхлв.

Эк-эцгнь үрдүдэн, үрдүднь-үнтэ эцгсэн, гейүрсн гергднь—залусан һарһж дэнд йовулцхав. Дэн эклэд дола хонсн цагт сельсоветин элч нанд повестк авч ирв.

Төр өдрин бийднь сельсоветин деер цуглрад машиһар йовхмт гив. Мини бийэн белднэ гисн амр юмн билэ. Хотан ууһад, хувцан өмсэд, арвн жил хооран эмтин түрүн болж ээжтәһән хоюри школд одсн хаалһарн һарад йоввдн. Зүг тигхд ээж намаг кәтлж йовсн болхла, ода би ээжән кәтлэд һарвв.

Арвн нээмтә насн гисн, айта сән насн!

Эн насдан элдв нк зөрмг йовдл хар-
ххинь гиж кен эс сандг болх! Тийм са-
нан нанд бас орж йовна. Санаһарн бол-
хла, дээнд күрчкн, «максим» пулемет
авад, түрүн лентәри бүкл взвод немшнр
алчкн болад йовнав. Зәрмдән, чапаевск
«Петьк» болснчи болнав. Зүрки дуулад
йовна. Тер хооридан, хажудан йовсн
ээжән мартчкад, адһад, өөдм деер
һарвв.

— Адуч, күлэжә, — гинһэд ардасн
ээжнн э соңсув. Көөрк көгшрэд бээж,
гнх санан орад, хэрү эргэд ирхинь, хойр
нүднәннь нульмснь, хурин умш кевтә ху-
вци деернь цальд-цальд дусад йовна.

— Ээж, хол һазрт йовжах күүнд, хал-
ун нульмс асхкла, хаалһнь күнд болдгж
гнж соңслав,— гинһэд уульдгнь ууртха
гнж санад, бичкидән иег соңсн үгән ке-
лж аадрулв. Тер үгим соңсад, серл орсн
кевтә:

— Нә би уульхшив,— гинһэд тер үг-
дән күрэд, сельсоветд күртлән дакж ну-
льмс һарһсн уга.

Маниг ирлһилә, хамдан йовх улс ма-
шин деер һарад сууцхачкн бээж. Эндр
кедү күүнә зүрки шарклжадг болх гнх
санан орв. Һартан йовсн түнгрцгән ма-

яһж медхв, зүүдн чиги бээсн. Зуг түүнэ хөөн игж келжв:

— Ээж өнгрснд эврэн гөмтөв.

Хойр һарм шавта болад хажудан кевтсн лейтенантар бичг бичүлэд гертэн илгэвв. Тинм юмн болх гиж кен санла. Терүнэ хөөн, зөвөр болсн цагт, намаг госпиталин начальник дуудулж. Хораднь орж ирхлэ, өргн доран тек сахлта, нүдндэн козлдурта, утулн, өнг уга чирэтэ, эвтэки цогцта, эццн, йосн Чеховин дүрстэ полковник өмнөсм босж мөндлэд, эврэн бээсн стул деер суулһв. Гер-бүлн тускар сурад, гентки өрчдэн бээсн даһмасн, өнцгэрн элэд бээсн солдатск һурви өнцгтэ бичг үзүлв:

— Эн бичг таньжант?

Һартан авад хэлэхлэ, минн лейтенантар бичүлэд герүрн илгэсн бичг. Яһад ода күртл йовулго бээсм болхв гинэд, алн болад полковникүр хэлэвв.

...Тер жил мана теэгт, хавр эрт ирв. Колхозин малмуд өмн жилнь немш өөрдж йовхд Ижл һатлад, хасгин һазрур һарһчкесн хэрү ирэд уга. Колхозникүднн үкрмүд цуглулад хаврин тэрэнэ һазр хаһлв. Немш дегэд өөрдэд, намрар зябь белдж чадгдсн уга билэ.

Ээж эврэнь үкртәһән тави хонгт һазр
хайлһинд кәдлчкв. Зурһадгч хонгтнь,
асхи хайлси һазрас ирхлән, бичг ас-
рж өгв. Нурвлжи конверттә бичг үзәд,
түрүн авгтан байрли авад хэлэхлә, он-
гдан күүнә һарар бичгдж. Зүркнь пард
гиһәд одв. Жигтә юмби? Яһад күүһәр
бичүлси болхмби? Күнд шавта болжана
тер гих ухата, сөөнь дууси нүдән чирмж
унтси уга. Манһдур өрүнднь колхозни
ахлачас сурад, бичгин хайгар Ростов орх
болж шиидв.

Яһдг кегдг болвчи күрәд, көвүһән
ямаран бээхинь медхәр седв. Кесгнь
йовулуштоһар селвгән өгцхәв. «Тингән ю
хәэхмт? Ростовас немш хол биш, өдр бо-
лһн бомб хайдгж, дакад орс кели угат,
яһж күрхмт? — гичхәв.

— Уга, жүрәд меднәв, нег чирәһинь
үзчкәд, бомбла харһад үкснәсичи әә-
жәхшив. Эн бичгинь һартан атхад йовх-
ларн күрхв,—әмти хаалһим зааж өгх!—
гичж ээж шиидв.

Даки нег хонгт бийән белдәд, нөкә-
дүртнь һарад йовв. Ростов күртл өөрхи
һазр биш. Тер дотр, немшир цухрхдан
хамхлчкси төмр хаалһ Сальскас цааран
эвдәтә цаг билә.

«Буульсн иңгиг ботхиднь күргж хаң-һаһит», — гһһд, төвкнүн уга ээжин зүрки, Тенгин һолин амнд авч ирв. Тер йовсн машинһәри понтон тагт һатллһһла, немшин «Юнкерс» — гһдг самолет ирэд, төвлжәһд тус деернь бомб хайв. Машин деер йовсн арви күүнәс хойрнь күнд шавта, наадкснь дор ормдан һарутв.

Тигәд күнд шавта ээжиг Тенгин һолин уснас татж авад, хавтхаснь олж авсн бичгин хайгар минн кевтсн госпиталюр авч ирсн бәәж...

Полковник намаг дахулад нег бички хорад орж ирв. Терзин өмн, көндлц тәвсн диван деер, көл-һаран жинһд, деерәснь цаһан кенчрәр хучсн күн кевтнә. Өөрдәд ирхлә, чирән ил бәәж.

— Танжаһт? — гһж кели полковник минн барун сүүһәс дөңнв.

— Эс таньдв! Сай күн заагас таньх чирә! Ээж! Ээж минь! — гһһд өвдглж сууһад маңнаднь әрә һаран күргхлә, сәрәд һанур зөвәр шилтәд халәчкәд:

— Чи Адучийч? — гһһд, әрә дорк урлан көндәхләри, чирәһән ариһд, барун оочаснь цусн һарч ирв. Оошкарнь орсн шавнь үг келүлжәхш. Тер бийнь, даки эклв:

— Нэ, Адуч хээмнь! Чаманан үзж седклм төвкнв, ода үквчин һундл уга! Чамла харһхан медэ билэв. Ээждэн би-чэ зов. Намаг уга болвчи, ах-дү болсн үүрнрчи бээнэ. Ээжлэрчи эдл-энкр Төрскичи бээнэ! — гиж келм цацу, амнаснь цацгдад цуси һарв.

— Нэ, болж, дакж үг келж чадшго— гинэд полковник ээмэсм хооран татв.

— Төрскичи бээнэ! — гиж сүл үгэн келэд, дакж сершгоһар унтв.